

L'Acadèmia de finals del segle xx i de principis del segle XXI: La represa

Oriol Ramis

Societat Catalana del Diccionari Enciclopèdic de Medicina (socDEMCAT). Acadèmia de Ciències Mèdiques i de la Salut de Catalunya i de Balears. Barcelona; EPIRUS CSS SLU. Barcelona.

Nota: Aquest article es basa en la presentació feta el dia 1 de febrer de 2022 a la Taula rodona "L'Acadèmia i la medicina catalana i europea del seu temps", dins del Cicle de conferències organitzat amb motiu de la celebració del 150 aniversari de l'Acadèmia de Ciències Mèdiques i de la Salut de Catalunya i de Balears.

Resum

S'analitza l'evolució de l'Acadèmia en el període 1970-2012 i es proposa una subdivisió per etapes d'acord tant amb els canvis dins de la institució com els de la situació política i socioeconòmica on ha estat immersa. Finalment, es plantejgen alguns dels reptes que l'anàlisi d'aquesta fase històrica presenta.

L'objectiu d'aquesta intervenció és molt modest i no intenta omplir cap buit. Bàsicament identificarem fets que creiem rellevants i suggerirem alguns marcs conceptuals i hipòtesis. Si això aconsegueix augmentar l'interès d'alguns historiadors que vulgui submergir-se en un treball més rigorós, ens donarem per molt satisfets. La nostra aspiració és respondre a la crida de la Presidència i col·laborar en la reflexió sobre el futur de l'Acadèmia que està implícitament darrera de la celebració d'aquest 150è aniversari.

Proposta de fases històriques

Suggerim dividir els darrers 50 anys de vida de l'Acadèmia, que representa una tercera part de la seva vida, en quatre fases bastant ben delimitades per l'evolució de la pròpia institució i de la comunitat científica i de la societat on s'ha inserit, essencialment el Principat de Catalunya i les Illes Balears, sense oblidar el seu impacte en altres territoris.

1) L'etapa de la represa (1970-1978)

Correspon al tardofranquisme i el que s'ha anomenat l'etapa preautonòmica; és a dir, el període caracteritzat per la decadència definitiva de la dictadura franquista i els prolegòmens de l'establiment dels nous règims auto-

nòmics. D'altra banda, són els anys de l'aparició de la nova Facultat de Medicina de la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB), que incrementa —i sobretot descentralitza— l'activitat universitària en ciències de la vida i de la salut que fins llavors havia estat molt limitada a la Universitat de Barcelona i a l'Hospital Clínic.

A l'Acadèmia es recupera progressivament el català com a llengua vehicular i de les seves publicacions, amb un paper molt actiu en aquest canvi dels presidents: el Dr. Josep Laporte (1970-1974) i el Dr. Josep Alsina i Bofill (1974-1978). Aquest darrer, entre altres coses, convocà també el Xè Congrés de Metges i Biòlegs de Llengua Catalana, celebrat el 1976, que fou força important en la definició de la política sanitària dels anys que vindrien. Malgrat el dictador ja havia mort (1975), encara no era possible celebrar el congrés en territori espanyol i s'optà per celebrar-lo a Perpinyà. És també un moment en què s'inicia un increment espectacular del nombre de socis (Figura 1), que no s'ha aturat fins ara. L'any 1970, l'Acadèmia tenia 3.304 socis; el 1979 ja se n'havia doblat el nombre i eren 6.676. S'accelerà també la creació de societats especialitzades i de filials, que ja s'havia iniciat als anys 1940 i 1950 (Figures 2a i 2b), després que el professor Agustí Pedro i Pons en defensà i promocionà la seva creació als anys 1940.

2) L'etapa del desbordament (1979-1995)

A partir de 1979, amb l'Estatut d'autonomia de Catalunya aprovat —el de les Illes Balears no ho fou fins el 1983— s'entrà en un període de més normalitat institucional. Per situar aquest període, el podem assimilar, al Principat, amb el del primer pujolisme, és a dir, el llarg període que va des del primer govern de Jordi Pujol (1980) fins a la pèrdua de la majoria absoluta de CiU (1995), i a les Illes Balears amb els governs de Gabriel Cañellas (1983-1995), que no va ser gaire actiu en la reclamació de competències de salut. Són d'altra banda anys clau per al creixement del sector de l'assistència sanitària a Catalunya, amb el desplegament del Pla de Reordenació Hospitalària, que portà a inversions importants en el territori, emmarcades en la Llei General

Correspondència: Oriol Ramis
SocDEMCAT
Acadèmia de Ciències Mèdiques i de la Salut de Catalunya i de Balears
C/ Major de Can Caralleu, 1-7
08017 Barcelona
Adreça electrònica: oriolramis@gmail.com

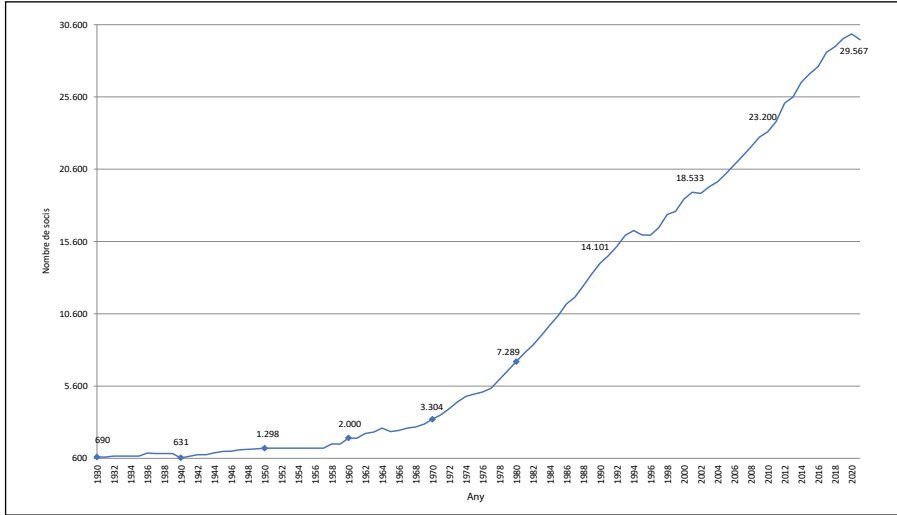
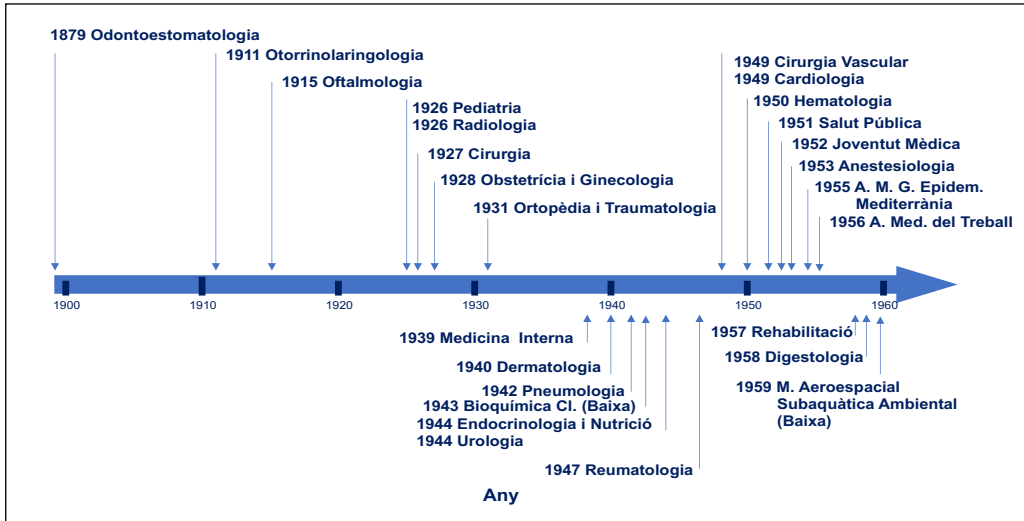

FIGURA 1. Creixement del nombre de socis de l'Acadèmia (1930-2021)

2A)

2B)

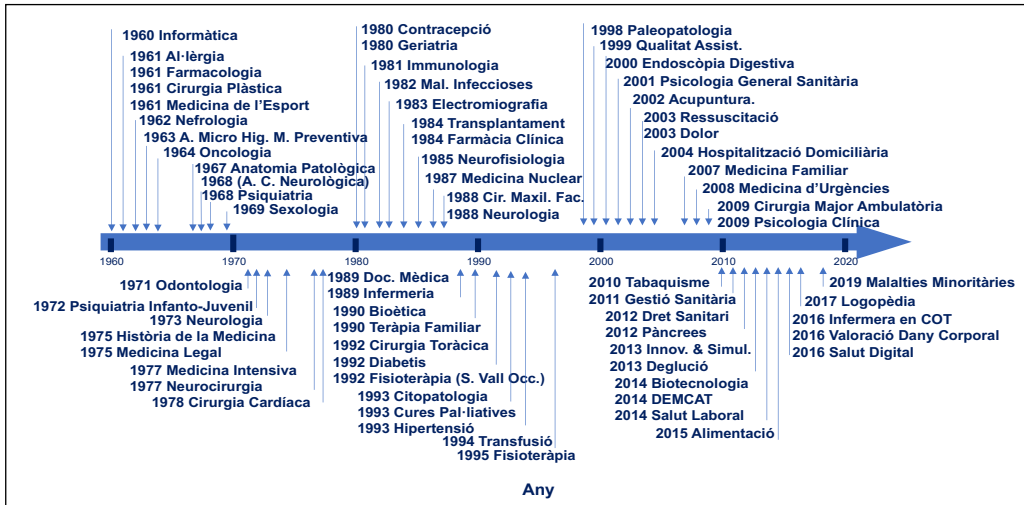

FIGURA 2. Any de creació de les diferents societats científiques de l'Acadèmia:

2a) 1879-1959

2b) 1960-2020

de Sanitat (1982) que havia fet aprovar el Govern espanyol. També ho són a les Illes Balears que, malgrat continuar sota l'autoritat del Govern de Madrid, comencen a plantejar-se inversions hospitalàries importants; s'hauria d'esperar fins al 2002 perquè el Govern balear rebés la gestió de les competències en assistència sanitària.

D'altra banda, el món de la Universitat també experimenta un creixement exponencial. Apareixen noves universitats i facultats de medicina a Lleida i a Tarragona (1991) i d'altres institucions vinculades a l'ensenyament i la recerca en ciències de la salut.

L'Acadèmia continuà sotmesa a un creixement exponencial de socis. L'any 1985 s'arriba als 10.000 i el 1995 ja s'ha superat la barrera psicològica dels 15.000. Segueix també el creixement de les societats especialitzades. L'Acadèmia, amb la migrada estructura administrativa i econòmica heretada dels anys 1960 i 1970, no sembla poder-se fer càrrec d'un increment d'activitats i esdeveniments que no paren de créixer.

Aquests anys, l'entitat fou presidida pels doctors Oriol Casassas (1978-1982), Màrius Foz (1982-1990) i Gonçal Lloveras (1990-1995), que maldaren per continuar mantenint els serveis de l'Acadèmia: publicacions, biblioteca, sessions, etc., en condicions cada vegada més precàries. Les relacions amb el Col·legi de Metges de Barcelona, amb qui es compartia l'edifici i que també patia les tensions d'un creixement imprevist, comencen a ser més difícils. La interrupció de la publicació dels *Annals* per problemes econòmics i l'aturada sobtada de creixement de socis l'any 1995, que es reprendria sense problemes l'any següent, són potser una mostra de les tensions d'aquells anys.

No obstant això, Oriol Casassas inicia la redacció del *Diccionari de Medicina*, que es publicaria el 1990 —a partir del *Vocabulari Mèdic* que Alsina i Bofill havia ja liderat als anys 1970—, es mantenen els Congressos de Metges i Biòlegs de Llengua Catalana i es viu una nova explosió de creació de filials territorials, entre moltes altres iniciatives que demostren el dinamisme d'aquells anys.

3) L'etapa de la consolidació (1996-2011)

Els quinze anys següents són, a Catalunya, els del darrer Pujol i dels "tripartits" (2003-2010) i, a les Illes Balears, oscil·laren els mandats de Jaume Matas (PP, 1996-1999 i 2003-2007) i Francesc Antich (PSIB/PSOE, 1999-2003 i 2007-2011). Com hem dit, l'any 2002 el Govern de les Illes rep finalment les competències en matèria d'assistència sanitària. Continua el creixement de la despesa sanitària pública, que s'aturaria bruscamment amb la crisi de 2008. L'Acadèmia, però, segueix creixent en socis i s'arriba, l'any 2005, als 20.000 socis i el 2011 són ja 23.900. La creació de noves societats sembla reduir l'acceleració (Taula 1), però tampoc s'atura.

L'hem anomenat etapa de la consolidació perquè no hi hagué més remei que prendre decisions que permetessin a

TAULA 1. Ritme de creació de societats especialitzades a l'Acadèmia (1872-2019)

Període (anys)	Societats creades (N)	Mitjana anual
1872-1910	1	
1911-1930	6	0,3
1931-1950	11	0,6
1951-1970	19	1,0
1971-1990	27	1,4
1991-2010	20	1,0
2011-2019	13	1,4

l'Acadèmia respondre a un creixement i unes tensions financeres que amenaçaven la viabilitat de la institució. S'amplia primer el local històric del Passeig de la Bonanova, en l'edifici del Col·legi, amb uns nous locals complementaris al mateix carrer, dues portes més enllà i, finalment, es fa el trasllat a la seu actual de Can Caralleu, en una operació financera no exempta de risc que finalment surt bé. L'administració de l'Acadèmia pren un caràcter més gerencial. Es crea la Fundació per dotar de més flexibilitat la gestió, però es perd la biblioteca (2000), que és traspasada a la UAB com a Biblioteca Josep Laporte, per la incapacitat de poder mantenir-la. La pèrdua de la biblioteca, en fer-se el canvi de local, és un fet que mereixeria estudiar-se més a fons. Teresa Mas i Vilardell, que fou bibliotecària de la Facultat de Medicina de la UAB, ha denunciat que allò que havia de ser una aliança per crear el gran centre de documentació mèdica de Catalunya no es va complir i, fins i tot, creu que alguns dels fons s'han perdut¹.

Com a símptoma del canvi, les actes de les Juntes de Govern deixen de ser manuscrites a mà i comencen a ser documents formalitzats en format digital, apareixen els serveis web i hi ha una modernització evident de tots els processos. Els Presidents en aquesta fase foren Joaquim Ramis (1995-2002) i Josep Antoni Bombí (2002-2011).

4) L'etapa actual de nous reptes (des de 2012)

Aquests darrers deu anys llargs, la darrera etapa, l'Acadèmia experimenta uns moments convulsos. A Catalunya, el moviment sociopolític que hem conegut com a "procés" portà al referèndum de 2017 que va coincidir amb la celebració del darrer Congrés de Metges i Biòlegs de Llengua Catalana celebrat fins ara (Manresa, 2017). La repressió posterior encara continua. A les Illes Balears, l'Administració clarament contrària a la cultura catalana de Josep Ramon Bauzá (2011-2015) fou substituïda per la de Francina Armengol (2015). A més, la crisi econòmica, que havia començat el 2008 i que no s'havia veritablement

superat, connectà finalment amb l'aparició de la pandèmia de covid-19 (2020), que ha agreujat la situació econòmica a tot el món i, entre altres coses, ha canviat força moltes de les rutines de les pràctiques d'assistència sanitària i de debat científic.

Malgrat la crisi econòmica i gràcies a l'augment en l'endeutament públic, la pandèmia ha fet augmentar la despesa pública en salut, que ha tornat a créixer després d'anys de contenció. El futur, en un món globalitzat amb un gran endeutament, és ben incert. No obstant això, aquests anys també han estat dinàmics en el món universitari. S'han creat més facultats de medicina (Universitat de les Illes Balears, Universitat Pompeu Fabra, Universitat de Girona i Universitat de Vic - Universitat Central de Catalunya, entre Manresa i Vic). L'Acadèmia ha seguit creixent. Es van superar els 30.000 socis en algun moment de l'any 2019 i semblava que el local de Can Caralleu tornava a quedar petit abans que la virtualització de totes les activitats obrís molts interrogants en els quals encara estem submergits. La pandèmia també ha portat a un estancament del nombre de socis, ara al voltant dels 29.500. No sabem si és un fet conjuntural o respon a un canvi de tendència.

Àlvar Net, que en fou president (2011-2019), impulsà la Fundació InterAC Salut, que intenta trobar una via pràctica per resoldre el conflicte sobre com organitzar la formació continuada, que els darrers anys havia enterbolit les relacions entre les universitats, l'Administració i la pròpia Acadèmia. Una de les altres coses que ha canviat en aquests darrers 50 anys ha estat la formació continuada, que s'ha anat estructurant administrativament d'una manera que de vegades semblava massa rígida. En certa mesura és una reedició del conflicte que la fundació de l'Acadèmia, ara fa 150 anys ja plantejava. El Dr. Net també signà la integració de l'*Academia de Ciencias Médicas* de Bilbao, una iniciativa que sembla que no ha generat gaire interès però que fa pensar sobre quina ha de ser l'estratègia futura de l'Acadèmia des del punt de vista d'implantació territorial. L'actual President, Joan Sala (2019), té la missió de liderar el canvi i com ha d'ésser l'Acadèmia postpandèmia; esperem que aquesta taula ajudi.

Algunes preguntes i algunes hipòtesis

Ja hem vist que el creixement de socis ha estat espectacular. No obstant això, a banda d'experimentar-ho com un èxit o senzillament com a fruit lògic de l'evolució demogràfica de les professions sanitàries, no ens hauríem de fer altres preguntes? Hi ha més penetració en unes especialitats que en d'altres? En uns camps professionals que en d'altres? Quines explicacions tenim per aquestes diferències? Quin ha estat el rol dels lideratges científics, habitualment caps de servei i catedràtics? Quina ha estat la diferència entre els professionals que s'associen a

l'Acadèmia i els qui no ho fan? És veritat sempre que els elements més actius i avançats se senten cridats per l'Acadèmia, com creiem que ho fou en el moment de la seva fundació? O avui això ja no és tan cert?

L'aparició de les societats especialitzades és un altre camp d'interès. Des que el professor Agustí Pedro i Pons en teoritzà la necessitat durant la seva llarga presidència, l'aparició de les societats sembla que ha permès un debat científic molt abans que les especialitats s'organitzessin com a camps autònoms de coneixement i/o de professionalització. Però, ha estat sempre així? Algunes societats semblen haver tingut un paper pioner? D'altres, no tant?

El gran problema polític de les societats especialitzades de l'Acadèmia ha estat la col·lisió amb els interessos de les societats espanyoles de cada especialitat, que habitualment havien sorgit més tard que les de l'Acadèmia i que també sovint han intentat absorbir les catalanes, que s'hi han resistit amb diferents graus d'èxit. El bloqueig de la relació internacional directa de les societats catalanes n'ha estat un efecte negatiu que mereixeria una discussió més extensa. La iniciativa de l'Acadèmia de dotar-les de personalitat científica independent ha estat segurament d'una gran importància estratègica; però la mateixa contradicció que suposa que molts líders científics catalans aspiraven a ser líders espanyols els posava en situacions complicades que tinc la sensació que, al final, no han fet gaire bon servei ni als uns ni als altres.

Publicacions, beques i la convocatòria dels congressos de metges i biòlegs de llengua catalana són altres iniciatives a les quals ens hauríem de referir en aquest període i que ens parlen molt de la fidelitat i de la contribució de l'Acadèmia al manteniment del català com a llengua d'expressió científica. Els *Annals de Medicina* s'han mantingut i són probablement la publicació científica en llengua catalana més seguida; tenen, per tant, una gran responsabilitat en la fixació del llenguatge. Però hi ha hagut moltes altres iniciatives, tant per part de l'Acadèmia com per part de les societats i filials, que han durat més o menys i que s'haurien d'inventariar i estudiar. Les beques, els premis i els ajuts han estat sempre molt limitats per la precarietat econòmica de la institució, però alguns dels premis són guardons de referència en el nostre limitat ecosistema científic. Finalment, s'han mantingut fins fa poc les convocatòries dels congressos de metges i biòlegs de llengua catalana, ara a càrrec d'una Fundació creada especialment. També reclamen una reflexió sobre la seva continuïtat².

L'altra gran característica d'aquest període ha estat el gran nombre de filials territorials creades o associades amb vincles diguem-ne "federal" o "confederal" (Figura 3). A banda del grau de complexitat en la governança de la institució, semblen haver ajudat al treball científic i professional en moltes comarques, especial-

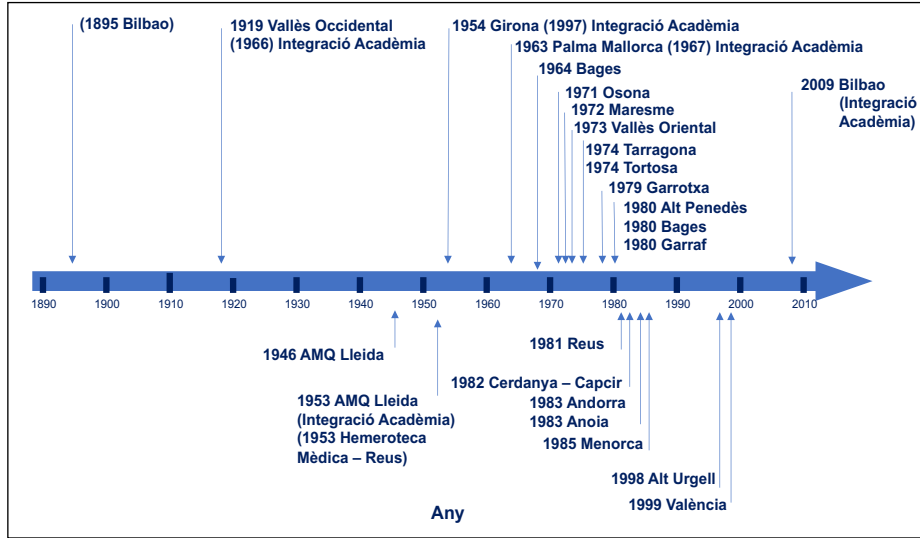

FIGURA 3. Any de creació de les diferents filials de l'Acadèmia

ment quan les inversions han anat creant centres sanitaris d'una certa complexitat. Els reptes, però, continuen essent molt grans i potser tenen a veure amb la imatge compartida del que ha de ser a partir d'ara l'Acadèmia. Però aquest és un debat essencial que sobrepasa el que em corresponia exposar avui aquí.

Agraïment: Agraïco als serveis de l'Acadèmia les facilitats que m'han donat per accedir a dades sobre aquest any a més del que ja posen a disposició en la pàgina web. Aquest darrer període de la història de l'Acadèmia disposa d'una gran riquesa documental molt accessible. S'ha d'agrair l'esforç que ha fet l'Acadèmia en digitalitzar i posar

a l'abast actes, publicacions, memòries i d'altres fonts que es poden trobar fàcilment en el lloc web. No obstant això, i possiblement per tractar-se d'un període proper encara, no disposem d'estudis històrics.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

1. Entrevista a Teresa Mas Vilardell. Varium Fuentes de informació biomèdica. Blog. 17 d'agost de 2014. Consultable a: <https://varium-habere.blogspot.com/2014/08/entrevista-teresa-mas-vilardell.html> Accés el 28 de març de 2022.
2. Ramis O. Després del Congrés de Manresa: la pertinència i els reptes. *Annals de Medicina*. 2021;104:116-8. Consultable a: http://annals.academia.cat/view_document.php?tpd=2&i=17266. Accés el 28 de març de 2022.